

FÜZETEK

A Magyar—Török Baráti Társaság időszaki lapja
Macar—Türk Dostluk Derneği Yayını

- Üç ayda bir çıkar -

A világörökség nyomában Törökországban (4.)

Egy elfelejtett birodalom fővárosa: Hattusas

Verőfényes októberi reggelen, kis domb tetején állva szemléljük a körülöttünk elterülő napégette tájat. Alattunk mély, szakadékos patakmeder ásít. Azon túl, északról dél felé kb. 300 métert emelkedő, 2 km hosszú és 1 km széles lejtő terül el, amelyet kisebb-nagyobb sziklacsoportok tarkítanak. A terep emelkedése miatt a lejtőt határoló sziklafalak déli irányban egyre magasabbak és a patak jobb oldalán lévő meredek sziklafalak szinte természetes védőbástyát alkotnak. Hasonló meredek letörés szegélyezi a lejtő nyugati oldalát is. Ezen az észak felé nyitott, mintegy 2 km²-nyi lejtőn találhatók az egykori hettita főváros, Hattusas romjai.

Szemben velünk, ahol a lejtő belesimul a környező tájba, a még zöldellő nyárfák közül egy híressé vált falu, Boğazköy — mai nevén Boğazkale — piros háztetűi bukkannak elő. Közvetlenül a falu mellett hatalmas rommező terül el. „Itt állt valaha a város legnagyobb szakrális negyede” — magyarázza Murat Can, akivel a véletlen hozott össze. Murat bej éppen terepszemlén volt bogárhátú Volkswagenjével, amikor megszólítottuk és útbaigazítást kértünk tőle. Ő készségesen vállalta, hogy végigvezet bennünket az ásatások színhelyein. Elmondta, hogy immár 16 éve dolgozik Peter Neve németrégészprofesszor mellett, kezdetben mint munkás, az utóbbi években pedig már mint munkavezető. Mielőtt azonban a Murat bej vezetésével megtekintett hajdanvolt város maradványairól beszámolnánk, vessünk egy pillantást a múltra, hogyan fejtették meg a régészek ennek a közel 3000 évvel ezelőtt virágzó, majd elfelejtett birodalomnak a titkait.

A hettita rejtély megoldása

Charles Texier (1802—1871) francia régész volt az első európai, aki 1834-ben ámulva szemlélte a hatalmas kiterjedésű rommezőt, amely a Boğazköy falucska melletti domboldalon fekszik. A romvárostól nem messze található sziklákon — amelyet a falusiak Yazılıkaya, azaz írott szikla néven ismertek — hatalmas domborművekre is bukkant. Felfedezéséről a *Description de l'Asie Mineure* című művében számolt be, de sem neki, sem másnak fogalma sem volt, kik építették a hatalmas várost. A hettitákat ugyanis teljesen elnyelte a feledés homálya. Pedig egy jól ismert könyv, a Biblia több helyen is említést tesz róluk¹: az Ószövetségben, az elhagyott arámi tábor című részben pl. ezt olvashatjuk: „Izrael királya biztosan felbérelte a hettiták királyait meg Egyiptom királyait, hogy rajtaütésszerűen támadjanak meg bennünket.”² (Királyok második könyve, 7. fejezet.)

Nem véletlen tehát, hogy elsőként épp két angol lelkész, William Wright és Archibald Henry Sayce³ hívta fel a figyelmet a hettitákra. A történet azzal kezdődött, hogy W. Wright tiszteletes közel-keleti missziós útja során ellátogatott Hamah városkába (Szíria, Damaszkusztól kb. 100 km-re), ahol sikerült megszereznie és a tudomány számára hozzáférhetővé tenni az ún. *hamai köveket*, amelyek ismeretlen jeleit a hettitákkal hozta összefüggésbe. A Brit Evangéliumi Társaság szemléjében, illetve az 1884-ben megjelent *The Empire of Hittites* című könyvben be is számolt vizsgálatai eredményeiről. Kortársa, a zseniális nyelvész és régész, A. H. Sayce pedig azt is megállapította, hogy a szöveget *bustrophedon* módon (ökörfordulósan) kell olvasni, vagyis egyik sort jobbról balra, a következőt pedig balról jobbra. Sőt egy hettita bilingvis (kétnyelvű felirat) segítségével (Tarkumuva király pecsétje) néhány hettita hieroglifát is megfejtett. Eredményeiről a *The Hittites, on the story of a forgotten people* című könyvében számolt be. Ezek a felfedezések és közlemények lavinát indítottak el: a régészek figyelme egyszeriben Kis-Ázsia felé, a feltételezett hettita birodalom felé fordult.

A Boğazkale mellett található rommező első feltérképezését a neves német régész, Kari Humann vezette 1882-ben, Otto Puchstein társaságában (nevüket a Nemrut-heggyel kapcsolatban már megismertük a Török Füzetek VI/2. számában).

A rendszeres régészeti feltárás 1905-ben indult, amikor Hugo Winckler⁴ mélyítette ásóját a földbe, és hamarosan ezrével hozta felszínre az ékírástos táblákat. Asszirológus lévén legnagyobb meglepetésére egy részüket rögtön el is tudta olvasni, ugyanis akkád nyelven, a korabeli diplomácia nyelvén írták. Egy szerződést tartott a kezében, amelyet „... a hettiták nagy uralkodója, a hatalmas Hattusilis, Mursilisnak, a hettiták hatalmas uralkodójának fia, Suppiluliumasnak, a hettiták hatalmas uralkodójának unokája kötött második Ramsesszel, Egyiptom hatalmas uralkodójával...” Ebből azt is sejtette, hogy ahol ás, az a birodalom fővárosa lehetett.

Sajnos azonban az agyagtáblák többsége továbbra is hallgatott, mert bár ékírással, de ismeretlen nyelven voltak írva. Megfejtésük még vagy tíz évet váratott magára. Ezt a problémát a kiváló cseh orientalista és nyelvész Bedrich Hrozný⁵ oldotta meg. B. Hrozný abból a merész feltevésből indult ki, hogy a hettita nyelv az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozik, majd több évig tartó szorgalmas és szisztematikus munkája alapján 1917-

(Folytatás a 2. oldalon!)

ben megjelentette *A hettiták nyelve és a hettita probléma megoldása* című könyvét.

Az ékírásos szövegek mellett sok helyen találtak hieroglifikus feliratokat is, amelyek megfejtésével több nemzet tudósai még évekig foglalkoztak, köztük B. Hrozny is. Az egyes részeredmények összevetése után végül is *Helmut Theodor Bossert*⁶ 1953-ban tett pontot az ügy végére. Azóta nincs egyetlen hettita felirat sem, amit a régészek ne tudnának elolvasni. Ch. Texier felfedezése óta tehát több mint száz év telt el, amíg a hettita nyelv és írás problémája teljesen megoldódott, ami lehetővé tette a hettiták történetének teljes feltárását.

Hattusas története

Hattusas romjai Ankarától keletre mintegy 200 km-re, a Sungurlu és Yozgat között vezető másodrendű útnak kb. felénél, Boğazkale falu mellett található, a bevezetőben már említett lejtőn.

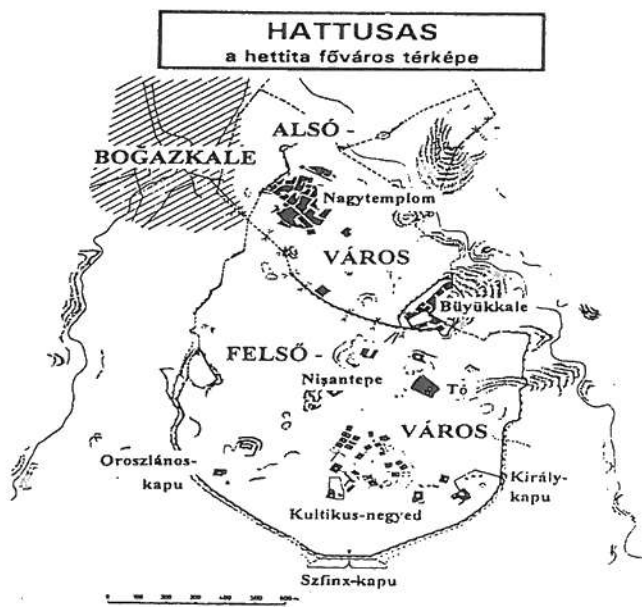
A város története Kr.e. 3. évezredig nyúlik vissza. A ma *Büyükkalenak* (nagy vár) nevezett sziklán és közvetlen környékén volt egy kisebb település. Ez később, a 2. évezred tájékán tovább bővült a völgy felé, és egy óasszír kereskedőkolónia központja lett Hattusas néven. Kr.e. 1700 körül Kussara királya, *Anittas* hadjáratot indított az óasszír kereskedővárosok ellen, Hattusast is lerombolta, sőt még azt is elátkozta, aki újra felépítené. Székhelyét pedig az ugyancsak meghódított Nésába tette át. (A város Kayseri közelében volt.) A sikeres hadjárat ellenére sem tudta azonban fennhatóságát kiterjeszteni Anatóliára. Ez csak utódának, *Labarnasnak* sikerült, akit a Hettita Birodalom megalapítójának tekintenek. Tekintélyére jellemző, hogy neve később uralkodói megjelöléssé változott, ahogy a rómaiaknál *Julius Caesaré*. *Anittas* átka azonban nem volt tartós, mert kb. 100 év múlva egyik utóda, *I. Hattusilis* (névének jelentése: *a hattusasi ember*) újra felépítette és ide helyezte birodalma fővárosát. Ő és utódai tovább fejlesztették a várost, és a ma alsóvárosként ismert területet egészen beépítették.

A Hettita Birodalom egy ideig belső trónviszályok, külső kapcsolataiban pedig zsákmányszerző hadjáratok jellemezték. Emiatt az egyiptomiakkal is meggyűlt a bajuk, akikkel többször is háborúba keveredtek. A nagy leszámolásra az Orontes folyó közelében fekvő *Kades* (mai nevén Ain Kadisz) mellett került sor, Kr. e. 1270 táján, ahol *II. Mutavillis* vezette a hettita sereget. A csata döntetlenre végződött. Miután fivére, *III. Hattusilis* (kb. Kr.e. 1265–1235) megkötötte a békét *II. Ramszesszel*, hosszú ideje tartó ellenségeskedésre tett pontot, és megteremtette a baráti viszonyt a két birodalom között. (Ezt a szerződést találta meg H. Winckler, amelyből fentebb idéztünk.) A békeszerződést azzal is megbecsülték, hogy *III. Hattusilis* az egyik leányát a fáraóhoz adta feleségül.

Innét számítják a hettita újbirodalmat. Talán érdemes idézni a *III. Hattusilist* követő királyok neveit: *IV. Tudhalijas*, majd annak két fia, először *III. Arnuvandas*, utána pedig *II. Suppiluliumas*. Az ő uralkodásuk alatt érte el a város a legnagyobb kiterjedését. Ekkor élte fénykorát, ekkor épültek a templomok, paloták és a *Yazılıkaya* néven ismert szentély is. A város és egyben a Hettita Birodalom virágkorának tetőfokán, váratlanul semmisült meg az ún. *tengeri népek* támadásának következtében (kb. Kr.e. 1190). Ezután négy évszázadon át lakatlan volt. A Kr.e. 8. évszázad közepén kezdődött a frígiai periódus, amikor a *Büyükkale* és a tőle délre eső kisebb terület volt lakott, majd 300 táján a hellenisztikus és római korszak. De ekkor már csak olyan kicsi, jelentéktelen település volt, mint a hettiták előtti korszakban.

Ismerkedés a várossal

A város — amelyet a térkép vázlat mutat be — két részre osztható: az alsóváros, amely az óhettita birodalom idején is lakott volt, és a felsőváros, amely csak az újbirodalom idején épült ki. Az alsóváros legnagyobb és legfontosabb épületegyüttese *Büyükkale*, a mindenkor uralkodó székhelye. Érdekes hát innen kezdeni sétánkat. Régészeti szempontból kétésgkívül ez a legbonyolultabb objektum, hiszen mint említettük évezredek át több nép lakta. Feltárását a *Deutsche Orientgesellschaft* megbízásából *H. Winckler*, majd utána 1931-től *Kurt Bittel*⁷ végezte. Az uralkodói lakosztály mellett a raktárak és a könyv-, illetve levéltár kapott helyet. Mivel a vár déli oldala eléggé belesimul a környezetébe, ezt az oldalt védelmi okokból még az óbirodalom idején kimélyítették. Ezért amikor az újbirodalom alatt a felsőváros kiépült, azt két viadukttal is összekötötték a várral. Ezek voltak a legrégebbi ilyen jellegű építmények az ókori keleten. A viadukt a mai *Nişantepe* irányába vezetett, melynek környékén további érdekes létesítmények maradványait tárták fel. (*Nişantepe* török szó, jelentése *jel domb*. Az ott található kőszikla oldalán ugyanis nagy méretű hieroglif felirat látható,

amely az utolsó királytól, *II. Suppiluliumastól* származik.) Az egyik, az ún. nyugati épület, amely archívum lehetett, mert termeiben több ezer agyagpecsétet és néhány agyagtáblát találtak. A pecsétéken látható hieroglifák az uralkodók neveit jelentik. A *Nişantepe* másik oldalán, a nyugati épülettel átellenben, a keleti épület mellett mesterséges tó terült el, amelynek gátja az épület közelében volt. A gát két végén egy-egy kis méretű boltíves épület állt, amelyet ma 1. és 2. kamra néven említenek. Murat bej elmondta, hogy a 2. kamra elemeit a frígiai korszakban beépítették a kamrát is magába foglaló erődítmény falába. Ez szerencsés véletlen volt, mert az eredeti kődarabok így nem szóródtak szét. A feltárás során aztán a meglelt köveket alakjuk, illetve a rajtuk lévő hieroglifikus feliratok alapján egymáshoz illesztették, hogy végül is a 2. kamrát eredeti állapotában sikerült helyreállítani. A kamrát lezáró kőlapon a Napisten relíeffje látható, teljesen

Tudhalijas ábrázolása
(fölötte az uralkodói
jelvény, a szárnyas
napszimbólum)

használó a yazilikayai domborműhöz. A kamra kövein hieroglifikus feliratok vannak, egyik kövön pedig Suppiluliumas álló alakja van kifaragva. Az említett mesterséges töba a városon kívülről hozták a vizet, kőből készült csatorna-rendszer segítségével. Az egyes elemek közti hézagot olommal öntötték ki. A vízvezeték a Király-kapu közelében jött be a városba. A tó létét bizonyítja az ott megtalált üledékréteg, amelynek iszapjából templomi tárgyakat is kiástak.

A felsővárost a déli oldalon félkaréjban földszanc fogta körül, amelynek három díszes kapuja máig fennmaradt. A nyugati oldalon nyílik az *Oroszlános-kapu*, amelynek külső bejáratát két oldalról egy-egy ülő oroszlánszobor őrzi. Erről kapta a nevét. Középen és egyben a város legmagasabb pontján (1240 m) találjuk a *Szfínx-kaput*. Ezt a törökök *Yerkapu* (földkapu) néven ismerik. A kapu előtt egy épületrendszer tornyainak maradványai láthatók. Az épület belsejét szépen kifaragott szfínx szobrok díszítették, amelyekről a kapu a nevét kapta. A városfal alatt itt egy kb. 70 m hosszú, félel-lipszis metszetű alagút vezet át, amelynek falait terméskőből rakták kötőanyag nélkül. Murat bej elmondta, hogy a régészek szerint az alagút úgy készült, hogy egy előre elkészített földrakást kővel befedtek, majd a kővel alól kiásták a földet. A *Szfínx-kapu* mellett kétoldalt kitűnően helyreállított kőlépcső vezet fel a földhányás tetejére, ahonnan pazar kilátás nyílik minden irányba.

A harmadik kapu, az oroszlánossal átellenben lévő ún. *Király-kapu*. Nevét onnan kapta, hogy belső udvarát egy élet-nagyságúnál nagyobb férfialakot ábrázoló dombormű díszítette, amit királynak véltek. Később kiderült, hogy istenszobor. Ha a három kapu nyílását a város belseje felé képzeletben meghosszabbítjuk, akkor ezek vonala a *Nisantepe* sziklájánál metszi egymást. Ezen, a nagyjából körkörös alakú területen épült ki az a kultikus negyed, amely öt nagyobb és több mint húsz kisebb templomot foglalt magába. Ezeknek, valamint a felsőváros egyéb épületeinek feltárását 1978-tól kezdődően megszakításokkal Peter Neve professzor végzi. A legutóbbi feltárások arra is rávilágítottak, hogy a kapuknak elsősorban kultikus szerepük lehetett: az ún. *Szent útnak* — ahol a vallási felvonulásokat tartották — ki- és bejáratok voltak a városból. A menet a Király-kapunál hagyta el a várost (ennek domborműve befelé néz) majd kívülről kerülve a sánctól felment a lépcsőn a Szfínx-kapu tetejére, majd a másik oldalon lejtött és az Oroszlános-kapun át tért vissza a városba. (Ha a sánc csupán védelmi célokat szolgált volna, akkor jogosan vetődik fel a kérdés: miért a Szfínx-kapu gazdag díszítése és miért létesítettek rajta kívülről jól kiépített lépcsőt?) Az említett templomok feltárása során szép számban kerültek elő fal-festmény-törödékek, kultikus és használati tárgyak, valamint írásos dokumentumok. Miután a Szent utat mi is végigjártuk, az Oroszlános-kapun át visszatértünk a városba, ahol megtekintettük az alsóváros legnagyobb kultikus épületegyüttesét, az ún. *Nagytemplomot*. A Nagytemplom a szentélyen kí-

vül lakóhelyiségeket, raktárakat, udvart és utakat is magába foglal. Ma is láthatók ott azok a hatalmas agyag amforák, amelyekben feltehetően terményeket tároltak. A templom udvarán egy tökéletesen simára csiszolt kocka alakú zöld kőtomb van, amelynek szintén kultikus szerepe lehetett. Az épület délnyugati sarkán forráskút áll, amelynek szintén rituális szerepe volt.

Yazilikaya

Az idelátogató ne felejtkezzen meg az innen mintegy 1,5 km-re található *Yazilikaya* megtekintéséről sem! Ezt a sziklaszentélyt az újbirodalom királyai alakították ki. Szűk sziklahasadékon áthaladva jutunk abba a két sziklaterembe, amelyeknek természetes sziklafalait csodálatos domborművek díszítik. A szentély előtt valaha egy bejárat építmény is állt, azonban ennek mára csak alapjai maradtak fenn. Ahhoz, hogy a két sziklateremből álló szentély domborműveit megérthessük, néhány szót kell ejteni a hettiták vallásáról. Ahogyan a birodalom több népet és nemzetet magába ötvözt, úgy a vallása sem volt egységes. A vallási tolerancia mögött nyilván politikai érdekek is meghúzódtak. A sok istenség közt legelső a Napistennő, *Arinna* és az időjárás istene, *Hatti* volt. Utánuk következett a sok hettita, mezopotámiai, hurrita és egyéb istenség. Ezek felvonulását látjuk a kisebb sziklaterem falán lévő domborművön. Itt csúcsos sapkában, szorosan egymás mögött menetel tizenkét férfi isten. A szemben lévő falon *IV. Tudhalijas* király látható egy isten társaságában. Minden biztonnal haláluk után a királyokat is istenként tisztelték. A nagyobbik sziklaterem egyik falán főleg férfi istenek, míg a szemben lévő oldalon istennők felvonulása látható. A nagy csarnok hátsó falán találjuk a hettita birodalom legfőbb istenét, *Arinna* Napistennőt, fején a szárnyas napszimbólummal. Az ábrázolását a 2. kamra megtekintésekor már említettük. Ebben a kamrában van a hatalmas Tudhalijas relief is. A király ugyancsak a szárnyas napszimbólumot tartja a kezében.

Feltehető, hogy az isteneknek ezt a sziklába vésett „lakóhelyét” már nem tudták befejezni, mert a város váratlan lerombolása véget vetett a Hettita Birodalomnak.

✎ Puskás László

Ezúton is köszönetet mondunk Kéry György rendkívüli és meghatalmazott nagykövetnek, hogy ankarai meghívásával egybekötve a Török Füzetek munkatársai eljuthattak Hattusasba. (A szerk.)

Következik:

Tufatarnyok, barlangtemplomok Kappadokiában

JEGYZETEK:

¹ Pl. a Kivonulás könyve 23., József könyvének 3., Sámuel könyvének 11. fejezetében.

² Az idézetet a Szent István Társulat 1973-as kiadású Bibliájából vettük.

³ *Sayce, Archibald Henry* (1846—1933) angol assziriológus. Az oxfordi egyetemen az összehasonlító nyelvészet tanára volt.

⁴ *Winckler, Hugo* (Grafenhainich 1863 — Berlin 1913) német orientalista, egyetemi tanár.

⁵ *Hrozný, Bedřich* (Lysa 1879, Prága 1952) 1918-tól az ékírás és az ókori keleti történelem tanára a prágai egyetemen, a prágai Keleti Intézet megalapítója (1922).

⁶ *Bossert, Helmuth Theodor* (Landau 1889 — Isztambul 1961) 1919—34-ig a közeli-keleti kultúra és nyelvészeti tanára a berlini egyetemen. Hitler elől Törökországba ment, ahol haláláig török állampolgárként az isztambuli egyetem tanára volt. Ő ásta ki Karatepen egy hettita város romjait, ahol hettita-föníciai bilingvist talált, ami megadta a végső lökést a hettita hieroglif írás megfejtéséhez.

⁷ *Bittel, Kurt* (Heidenheim 1907 — Brenz 1991) az isztambuli Német Régészeti Intézet igazgatója 1938—45-ig, majd 1953—60-ig.

A török parlament története

Törökországban a parlamentáris rendszert az Oszmán Birodalom utolsó éveiben vezették be. A 19. század folyamán az embereket megrémítette a szultán önkényuralma, nyomasztották őket az egymást követő katonai vereségek, ezért alkotmányos államformát akartak, amely korlátozza a szultán és a hozzá közelállók hatalmát.

Akkoriban nem volt könnyű kimondani ezeket a gondolatokat, még kevésbé szervezett kampányt folytatni érdekében. De a szabadság, egyenlőség és testvériség elveit valló politikai mozgalom visszhangra talált az értelmiség köreiben. Amikor *II. Abdulhamid* lépett a trónra, összeült az első alkotmányozó gyűlés. Ez ellenőrzése alá kezdte vonni a kormányt és a szultánt. De a szultánt zavarta, hogy feleljen a parlamentnek, ezért egy év múlva megszüntette a szárnyait bontogató parlamentet.

A demokrácia felé a második lépés 1908-ban kezdődött. Akkor jött létre az új parlament, de az 1920-ig tartó időszakban négyszer szüntették meg, majd alakult újjá. A második alkotmányos rendszer alatt megerősödött az ifjútörök mozgalom, terjedtek a reformista nézetek és nőtt a nyugati példák követése iránti hajlam. Mégis, amikor az első világháborúban megszállták a birodalom fővárosát, s a szultánok pusztá bábbá váltak az antant hatalmak kezében, az emberek elkezdtek keresni a függetlenség elnyeréséhez vezető utat. *Mustafa Kemal*, aki a függetlenségért vívott harc legnagyobb és leghatékonyabb vezetőjévé vált, nem sokkal Isztambul elfoglalása után kampányt indított. 1919. május 19-én Isztambulból Samsun városába hajózott. Később úgy értékelték, hogy ez volt az a szikra, amely fellobbantotta a függetlenségi háború lángját. Csoportokat szervezett, hogy ugyanazokért az ideálokért dolgozzanak, és miután egyesítette őket, megalakította az ideiglenes „képviselői bizottságot”, majd hamarosan megkezdte működését a Nagy Török Nemzetgyűlés (NTNGy, törökül: TBMM) is, 1920. április 23-án.

Ez a hivatalos időpont, melyet Törökország ma a nemzeti szuverenitás napjaként ünnepel. Az NTNGy működésének megkezdését követően a „képviselői bizottság” lemondott hatalmáról az NTNGy javára. Mégis, furcsa módon a szultán által Isztambulban összehívott parlamentet nem oszlatták fel, így az NTNGy tagjai között voltak, akik ebből a parlamentből jöttek, másokat választottak, ismét másokat pedig a tartományi beválasztott képviselők, körzeti kormányzók neveztek ki. Bátor döntés volt ez *Mustafa Kemal* részéről — akit ma Atatürk-ként ismerünk —, megalakítani egy parlamentet és felelősséggel tartozni neki, közben függetlenségi háborút folytatni, és megtervezni egy költségvetést a semmiből.

Az ilyen nehéz körülmények között összehívott parlament szenvedélyes vitáit példaértékűnek tekinthetjük még mai mércével mérve is. Tény, hogy megelőzték korukat szemléletükkel és előrelátásukkal, és eltökélt törekvésükben, hogy elutasítsák a hatalom átadását egy ember vagy egy csoport számára. Heves viták folytak, miközben az ország megmaradásáért vívott súlyos harcok dúltak. De nem szabad elfelejteni, hogy a különleges idők megkívánják, de meg is teremtik a határozott és becsületes vezetőket. Úgy volt ez a török függetlenségi háborúban is.

Atatürk parlamentje elérte a célját, hogy elnyerje a nemzeti függetlenséget és a Török Köztársaság kikiáltását követően belefogott a reformok megvalósításába, melyek egy modern állam létrehozásához voltak szükségesek. Később Atatürk felszólította a parlamentet, hogy 1920. április 23-át mint a gyermekek fesztiválját ünnepeljék meg, ahogy ezt még ma is teszik.

A kezdetektől 1946-ig a modern török parlament ellenőrizte a kormányt, a képviselők pedig szabadon nyilvánították véleményüket. De 1946. táján a nézeteltérések egyre hangosabbakká váltak. Ennek eredményeként létrejött egy parlamenti ellenzéki csoportosulás, a Demokrata Párt. Az 1950-es általános választásokat követően Törökország óriási változással nézett szembe politikai rendszerében, midőn a Demokrata Párt megszerezte a parlamenti többséget, az *Atatürk* által alapított Köztársasági Néppárt az ellenzékbe kényszerült, ami végül egy többpárti parlamentáris rendszert eredményezett. 1960-ig a Demokrata Párt volt hatalmon. De ahhoz, hogy hatalmon maradjon, megszegte ígéreteit, és antidemokratikus eszközöket vett igénybe. A fegyveres erők, amelyre a köztársasági államforma megőrzése lett bízva, 1960. május 27-én közbeavatkozott, és összehívta az Alkotmányozó Nemzetgyűlést, hogy új alkotmányt készítsen. Az új alkotmányt 1961. július 9-én bocsátották népszavazásra és fogadták el. Az 1961-es alkotmány jelentős újításokat vezetett be. Tartalmazta azt a rendelkezést, hogy a nemzeti szuverenitást „felhatalmazott szerveken keresztül gyakorolják”, ekként tehát bevezették a hatalom megosztásának elvét.

Az általános választások idején, melyek az új alkotmány elfogadását követték, és később, a Demokrata Párt örökségére sok más párt igényt tartott, ami a rendszer újabb lényegi változásához vezetett, amikor először kisebbségi koalíciós kormány vette kézbe a kormányzás gyeplőjét.

Az 1961-es alkotmány, az 1971-es változtatásokkal együtt mindaddig érvényben maradt, míg egy második katonai puccs 1980-ban le nem mondatta a kormányt. Ez után a hatalomátvétel után egy újabb Alkotmányozó Nemzetgyűlés alakult egy új alkotmány elkészítésére. Az új alkotmány két éven belül elkészült, és 1982. november 7-én bocsátották népszavazásra. A török nép elsőpró többséggel szavazta meg, nagy arányú részvétel mellett.

1983-ban parlamenti választásokat tartottak, és új parlament kezdte meg munkáját. Ma a parlament — amely a török nép szabad akarataiból született — a nemzet elválaszthatatlan része. Lehetnek vitatott kérdések és nagy különbségek a parlament tagjainak véleménye között, de semmi sem leküzdhetetlen, és még csak meg sem fordul senkinek a fejében, hogy lehetne parlament nélküli rendszer. A problémák jelentősége miatt, amelyekkel szembe kell néznünk, hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy mi lett volna, ha a parlament — ahogy ma ismerjük — nem lett volna ott, hogy utat mutasson és garantálja a nemzet jövőjét.

(A *Newspotból* fordította: Szmilko Gabriella)

Kiállítás

Joggal nevezzük századunkat a hang századának: a természet hangjai mellé az emberi tevékenység, s tegyük hozzá — sajnos a háború — mind zajosabb hangjai járulnak. Mindezt talán még nem is lenne századunk kizárólagos tulajdonsága, a forradalmi újdonságot a hangrögzítés és -sokszorosítás robbanásszerű fejlődése jelenti. Nem véletlen tehát, hogy a „*Búcsú a 20. századtól*” címmel megrendezett tavaszi fesztivál nyitóeseményéül a „*Búcsú a hangos 20. századtól*” című kiállítást választották a rendezők.

Kiállítás hangokból? Ez az abszurdnak tűnő gondolat rendkívül érdekes kiállítást eredményezett. A fonográfól a modern kvadrofón szobáig egy sor kiállítási tárgy képviseli a korai hangtechnikától a mai csúcstechnikáig a rögzítés és lejátszás

eszközeit, amelyeknek hála otthonunkban is szól a zene, közkinccsé válhattak az irodalmi alkotások, megszólalt a film, és szinte együtt élhetünk, együtt kell élnünk a világ eseményeivel. A kiállítás igazi érdekességei azonban a hangok, zömmükben a Magyar Rádió kincsei: a fülhallgatókon — a CD-k menüjéről válogatva — századunk történelemformáló szereplőinek, a tudomány nagyjainak, a magyar és a világirodalom jelesein, kedvenc színészeinknek és énekeseknek muzéális felvételeiből válogathatunk, újraélhetünk izgalmas sporteseményeket, szórakozhatunk mulatságos bakikon. A múlt század végéről hallhatjuk az idős *Kossuth Lajos* hangját, és hála a Török Nagykövetség gyors intézkedésének, a 20. század egyik kiemelkedő egyéniségét, *Mustafa Kemal Atatürköt* is. A kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban októberig látható, kívánságra vezetéssel is.

✍ Tasnádi Edit

MAGYARORSZÁG KÉT TÖRÖK BARÁTJA

Ha a magyar-török barátság ápolójának névsorát mindkét oldalon összeállítanánk, igencsak hosszúra nyúlna a lista. Egy azonban biztos: Magyarország török barátainak sorában két ember: *Şerif Bastav* és *Vecdet Erkun* neve az elsők között szerepelne. Mindkettőjüket többször említettük már a Török Füzetek hasábjain. Mi ad most mégis aktualitást annak, hogy újból szóljunk róluk? Az, hogy 1998. decemberében ismét Magyarországra látogattak. De nemcsak a szívét melengető régi emlékek felújítása céljából voltak itt, hanem mint a Török Köztársaság Külügyminisztériumának küldöttei, akik a jubileumi év, a Török Köztársaság kikiáltásának 75. évfordulója alkalmából jöttek előadást tartani és az ankarai testvér társaság jókívánságait tolmácsolni.

Az elmúlt év decemberében az ELTE BTK Török Filológiai Tanszéke és a Török Köztársaság budapesti nagykövetsége közös rendezésében került sor arra az ünnepi megemlékezésre, melyre az ELTE Szerb utcai Professzorok Klubjában gyűltünk össze, s amelyen török barátaink előadásai elhangzottak. Az ünnepi ülést a házigazdák, *Ender Arat*, a Török Köztársaság budapesti nagykövete és *Vásáry István* tanszékvezető egyetemi tanár nyitotta meg, majd következtek az előadások. A mintegy hetvennyolcvan főnyi hallgatóság érdeklődéssel hallgatta *Vecdet Erkun*nak az Atatürki Török Köztársaság és Magyarország két világháború közti kapcsolatait ecsetelő előadását, majd *Şerif Bastav*nak a török-magyar kapcsolatokat felidéző széles ívű beszámolóját. Természetesen mindkét előadás magyarul, az előadók második „anyanyelvén” folyt.

Az alkalmat jóhangulatú baráti beszélgetés és koccintás követte. Rá két nappal a vendégeket a budapesti Magyar-Török Baráti Társaság vezetősége látta vendégül vacsorán, ahol *Şerif* bej lányát és *Vecdet* bej feleségét Sule hanimot is körünkben tisztelhattuk.

Kedves vendégeink budapesti ittléte jó alkalomnak tűnik, hogy mindektőlük gazdag életútjáról a Török Füzetek olvasói képet nyerjenek.

Şerif Bastav 1912. május 20-án született az anatóliai Beyşehir városában. 1940-ben fejezte be az Ankarai Egyetemen tanulmányait, ahol magyart, középkori történelmet és latint tanult. Tanárai között volt a híres professzor, *Mehmet Fuad Köprülü* és *Rásonyi Nagy László* is. Nemsokkal később 1942-ben a török Közoktatási Minisztérium ösztöndíjával Budapestre érkezett, ahol bizantinológiával és török történelemmel foglalkozott. Mesterei a legkiválóbbak: *Moravcsik Gyula*, *Németh Gyula*, *Fekete Lajos* és *Ligeti Lajos*. 1947-ben doktorált bizantinológiából *Moravcsik Gyulánál*. Disszertációja, amelyet Budapesten jelentettek meg, az *Ordo Portae* címen ismert s az oszmán udvar leírását tartalmazó érdekes 15. századi bizánci görög értekezés. 1948-ban tért vissza Ankarába, ahol egyetemén a különböző rangfokozatokat bejárva végül a bizánci és középkori török történelem egyetemi tanára lett. Többször járt külföldi kutatóúton, így a bizantinológia két fontos nemzetközi központjában Münchenben és Dumbarton Oaks-ban (Washington, D.C.). Münchenben a bizánci diplomatikai kutatások legnagyobb alakjának Franz Dölger professzornak a munkatársa volt. Tudományos munkássága el-

sősorban a korai, 15. századi oszmán történelmet érinti. Az oszmán történelmet fontos bizánci forrásaival, Dukas és Laonikos Chalkokondylas műveivel, a bizánci-török és magyar-török kapcsolatokkal foglalkozott a legtöbbet. Kiváló cikkeit és monográfiáit is leginkább ennek a témakörnek szentelte. De igencsak foglalkoztatta a hunok és a korai sztyeppe-történet is, nemrég látott napvilágot egy *Attiláról* szóló kiváló könyve. 1974-ben a megüresedett Hungarológiai Tanszék vezetését is átvette, egészen 1982-es nyugdíjba vonulásáig, mely alkalmából az Ankarai Egyetem Professor Emeritus címmel honorálta addigi munkásságát. *Şerif Bastav* professzor azóta is lankadatlanul dolgozik, s immár 86 éves fővel is a történelemtudomány és a magyar-török kapcsolatok javára munkálkodik.

Másik barátunk, *Vecdet Erkun* 1918. október 16-án született Isztambulban. Középiskoláit Izmirben végezte, majd 1936-ban a budapesti Műszaki Egyetemre jött tanulni mezőgazdasági gazdálkodást és takarmányozást. Egyetemi tanulmányait 1943-ban fejezte be kiváló eredménnyel. Az Amerikai Egyesült Államokban töltött ösztöndíj után a török Mezőgazdasági Minisztérium munkatársaként, majd helyettes főigazgatójaként dolgozott. 1964–1966-ban az ENSZ mezőgazdasági szervezete, a FAO római irodájának munkatársa volt. A Diyarbakiri Egyetem professzora és dékánhelyetteseként 1980-ban vonult nyugdíjba. Tudományos munkássága, könyvei és cikkei a mezőgazdaság különböző területeit ölelik fel. 1990, a magyar rendszerváltoztatás éve után jött először ismét *Erkun* professzor Magyarországra, s azóta gyakori vendégünk. Gödöllőn vette át a Mezőgazdasági Egyetem aranydiplomáját és 1996-ban magyar állami kitüntetésben részesült. Hervadhatatlan érdemei vannak *Şerif Bastav* professzorral együtt az ankarai Török-Magyar Baráti Társaság megszervezésében. Fáradhatatlanul dolgozik a török-magyar kulturális kapcsolatok építésén, érdeklődéssel várjuk készülő visszaemlékezéseit, melyeket „*Budapesttől Ankaráig*” címmel készít.

Az együttlétek alkalma lehetőséget adott a számvetésre, a múlt áttekintésére, de örökifjú barátaink maguk tiltakoznának legjobban, ha szoborrá merevítve őket csak múltjukról beszélnének. Nyolcvanas éveiket taposván fiatalokat is megsegényítő tervekkel vannak tele. Csak azt kívánhatjuk nekik, hogy a mindenható segítse őket nemes terveik megvalósításában és még sok éven át munkálkodhassanak a török-magyar barátság és mindannyiunk javára.

➤ *Vásáry István*

Ünnepség Kütahyában

A *Kütahya Hangja* (Kütahya'nin sesi) március 29-i, a Bayram alkalmával megjelent ünnepi számában „*Kütahyában megünnepelték a magyar nemzeti ünnepet*” címmel beszámoltak a Kossuth-szobornál tartott március 15-i megemlékezésről.

A cikk írója megemlíti, hogy március 15-e, a magyar nemzeti ünnep alkalmából a Törökországban lévő magyar kolóniának mintegy harmincöt fős csoportja — közöttük az ankarai Magyar Nagykövetség vezető munkatársai: *Kéry György* rendkívüli és meghatalmazott nagykövet, *Kollár János* tanácsos, *Kovács József* tanácsos, külgazdasági attasé, *Csillik Róbert* másodtitkár, *Fenyves Péter* katonai attasé — Kütahyába érkezett. Az ünnepségen *Kéry György* nagykövet, *Éliás Pál* isztambuli főkonzul és *İsmet Güral*, Magyarország törökországi tiszteletbeli konzulja feleségükkel együtt koszorút helyeztek el a Kossuth-emlékműnél. Majd a magyar Himnusz elhangzása után mind a nagykövet mind a főkonzul beszédében kiemelte a nemzeti ünnep jelentőségét.

A vendégek az ünnepség után meglátogatták a porcelán múzeumot és a régészeti múzeumot. Ebéd után — amelyen *İsmet Güral* látta vendégül a küldöttséget — megtekintették a Güral Porcelángyárat is.

Kéry György nagykövet és *İsmet Güral* tiszteletbeli konzul felkereste Kütahya kormányzóját, *Utku Acunt*. A kormányzó a beszélgetés keretében segítséget kért a testvérvárosok közötti jó együttműködés további támogatásához.

Végezetül a küldöttség *İhsan Tunçoğlu*, a testvérvárosi együttműködés koordinátora és felesége kíséretében megtekintette a város nevezetességét.

Oszmán sáterművészet

A Magyar Nemzeti Múzeumban csodálatosan élte túl pusztító háborúk viharait egy rendkívüli értékű műtárgy. A 17. századi oszmán török díszsátor nemesen egyszerű, egyben azonban páratlan színgazdagságú rátét-díszítéseivel kápráztatja el a szemlélőt. A maga nemében kiegyensúlyozottságával ritka műremek alapja két rétegű: vörös és zöld vászon. Vörös bevonatán körös-körül tizenkét, többkaréjos ívvel összekötött rátét-oszlop ismétlődik, az ezek közé zárt mezőben pedig a sátor főékeségei, egy-egy színpompás medallion foglal helyet. Virágos rátét-dísz tölti ki. Természetből ellesett virágok leegyszerűsített megfogalmazásban a magyar népi díszítő művészet kedvelt elemeit példázzák: indás-leveles szegfűk, rózsák, tulipánok jelennek itt meg művészi harmóniában.

A sok viszontagságban a sátor természetszerűleg megfakult, így az eredetileg gazdagabb színhatás halványan tükröződik.

Írott források tanúsága szerint már a magyar honfoglalás előtti török népeknek (hunok, avarok, bolgár-törökök) fejlett sátor kultúrájuk volt. Eleink a szomszédos népek példájára szintén sátorlakók voltak. *Sátor* szavunk a török *çadır* szóval hozható kapcsolatba.

A középkorból számos forrás emlékezik meg kun nemes sátrairól. Ezt követően pedig az oszmánok gyakoroltak sáterművességünkre döntő hatást. Az Oszmán Birodalomban ugyanis a sátor-készítő és sátorverő személyzet volt a hadsereg egyik fontos testülete.

Sáterművességünkre azonban nem csupán a hadi érintkezések hatottak. Leltárainkban a 15. századtól a 18. század közepéig gyakran találkozunk török sátrakkal vagy ezek fontosabb részleteivel. Egy 1610-ből származó hagyatéki leltár pl. „*öreg czífrás török sátor*” megjelöléssel minden bizonnyal a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött, nagy medallionokkal díszített sátor párját említi.

Az erdélyi fejedelmek annak ellenére, hogy saját sátermestereket foglalkoztattak, sátraik javarészt Isztambul-

ból szerezték be. *Bethlen Gábor* követét, *Toldalagi Mihályt* utasította arra, hogy hozzon sátermestereket. *I. Rákóczi György* pedig sátermesterét küldte a Portára, hogy sátrakat vásároljon.

Más érdekes adataink is vannak török sátrakra vonatkozóan. Egyik levelében *Mikes Kelemen* — a tőle megszokott kedves közvetlenséggel — elbeszéli, hogy amikor *II. Rákóczi Ferenc* a spanyol forrásokhoz vagy nyúl vadászatra indult, kíséretével együtt sátrakban lakott. *Mikes* tréfásan jegyzi meg, hogy ha nem áll be az esős idő, talán még a telet is sátorban kellett volna tölteniük. Egy 1718-ból származó irat rendelkezése szerint az isztambuli szeráj sátorfelügyelőjének hat sátrat kellett *Rákóczi* részére kiadnia. 1722-ben a fejedelem maga és kísérete számára ismét néhány sátrat kért, melyeket meg is kapott.

A török sátrak mind kultúrhistoriai, mind pedig művészettörténeti szempontból nemzetközileg is igen nagy értéket képviselnek. Az Oszmán Birodalom létrejöttének 700. évfordulója (1299—1999) alkalmából egy frissen megjelentetett török és angol nyelvű reprezentatív mű közreadásával tehát a Török Kulturális Minisztérium felbecsülhetetlen értékű feladatot vállalt magára.

M. İstemihan Talay kulturális miniszternek a munkát nagyra értékelő előszavában megjelent kitűnő kötet szerzője *dr. Taciser Onuk*, az ankarai Gazi Egyetem iparművészeti tanszékének tanszékvezető professzora; címe: *Osmannlı Çadır Sanatı (XVII—XIX. yüzyıl) Ottoman Tent Art (XVII—XIX. centuries)*. A Török Kulturális Minisztérium Kiadványi Osztályának 2073., egyben oszmán sorozatának 2. kötete. Ankara, 1998. (A Török Történelmi Társaság Nyomdája. I—XIV., 1—297. Számos színes ábrával.)

Oszmán sátrak még török közgyűteményekben is csekély számmal maradtak fenn. Jelentős részük századok pusztító háborúiban megsemmisült. Igen nagy anyag — sajnálatos módon — helytelen múzeumi tárolás miatt jutott hasonló sorsra. Jól érhető tehát,

hogy középkori török sátor alig maradt ránk. Két isztambuli gyűjtemény, a Topkapu Szeráj Múzeum (Topkapı Sarayı Müzesi) és a Hadtörténelmi Múzeum (İstanbul Askerî Müzesi) azonban szerencsés módon mégis sok szép 17—19. századi sátorremekkel büszkélkedhet. Előbbi 68, utóbbi pedig 34 kutatásra alkalmas sátrat, illetve sátorrészletet őriz. (Korábbi sátrakkal 14—16. századi színpompás krónika illusztrációk (miniatúrák) mellett írott forrásokban bőven találkozhatunk.)

Taciser Onuk művészettörténész nő műlhatatlan érdeme, hogy a két nagy török gyűjtemény sátraival művében a legnagyobb körültekintéssel elemezte és értékelte. A szakkutatásban ő ad először nagyobb összefoglalást az oszmán sáterművességről. A díszítmények részletes elemzése során az oszmán díszítő művészet ezeregyéj színeiben pompázó kimeríthetetlen kombinációit látva önkéntelenül a bőség zavarával küzdünk.

A bemutatott műemkek pontos kormeghatározása, művészeti értékelése előtt bőséges okleveles adatok, valamint a korábbi irodalom és a nyelvészet eredményei alapján nagy fejezetben ismert meg bennünket a sátor általános történetével, az oszmán sátrak fejlődési folyamataival, válfajaival, méreteivel.

Egy másik igen fontos fejezetben kijelöli a sátrak ornamentikájának, díszítési változatainak az oszmán díszítő művészetben betöltött döntő szerepét.

A munka leglényegesebb része pontos leírást ad a két gyűjtemény valamennyi sátráról és a közölt hatalmas képanyag alapján alapos értékelést is ad.

Mindezeket túl *Taciser Onuk* könyvének rendkívüli értéke, hogy bőven foglalkozik a sátrak készítési módjával, a használt anyagokkal, színezésükkel, díszítményeik változatos kompozícióival. A szerző figyelme kiterjed a sátrak felverési módjaira, a fennmaradt emlékek állapotára, konzerválására. Értékes kis fejezet foglalkozik a különböző sátorrészek elnevezésének pontos magyarázatával. Több táblázatban minuciózus gondossággal s igen szemléletesen tárja fel a leírások és a képes ábrázolások valamennyi jellegzetességét: azok korát, anyagát, díszítését, ezek kompozícióját, jelenlegi állapotát. Az áttekintő, a kutatás számára szinte minden lehetőséget kimerítő táblázatokat követően függeléként 14 facsimile és ezek olvasata, valamint bőséges bibliográfia zárja a kötetet.

Taciser Onuk fentiekben röviden ismertetett munkája mind az oszmán sátrak, mind az oszmán díszítő művészetek kutatóinak hézagpótló, nélkülözhetetlen forrása lesz a jövőben.

Fehér Géza

Közlemény

Tájékoztatjuk tagtársainkat, hogy a TEMPO UNO Kft. és a BOSFOR Kft. Textil Üzletháza (1071 Budapest, Erzsébet krt. 21.) a Magyar-Török Baráti Társaság tagjainak 10 %-os vásárlási kedvezményt ad. A vásárláskor az érvényesített tagsági igazolványt be kell mutatni. Az igazolványok érvényesíthetők az 1999. évi rendezvényeinken vagy posta útján való küldéssel. Az érvényesítéshez szükséges egy darab igazolványkép és az 1999. évi tagdíj befizetése.